

Píše Michael Špirit

(E*forum, 12. 03. 2014)

Autorem první knihy o Josefu Škvoreckém napsané po jeho smrti (3. 1. 2012) se stal **Ota Ulč** (nar. 1930), do roku 1999 politolog na Newyorské státní univerzitě v Binghamtonu a především jeden z nejbližších Škvoreckého přátel v severoamerickém exilu. Znali se od roku 1969, zasedali spolu v redakční radě dvouměsíčníku Západ (1979–1993), v nakladatelství Sixty-Eight Publishers publikoval Ulč šest ironicky cestopisných nebo vzpomínkových knih. Dílo s titulem **Škvorečtí** vydalo zkraje roku 2014 nakladatelství Šulc-Švarc (240 stran).

Čtyřicet kapitol sleduje v zásadě chronologicky autorův více než čtyřicetiletý vztah k manželům Zdeně a Josefovi, v němž se osobní, přátelský rozměr přirozeně prolínal s pracovním. Ulčovo vyprávění je občas přerušováno ukázkami z časopiseckých statí (vlastních, Škvoreckého nebo jiných autorů) a (častěji) citáty z dopisů; 12., 18., 21. a 23. kapitola sestávají z listinné výměny povýtce. Text-koláž se tak podobá 50. svazku torontského nakladatelství Sixty-Eight Publishers Samožerbuch (1977), jež z jedné strany tvořilo ohlédnutí za vlastními díly Škvoreckých a jimi komentovaný výběr z publikovaných i interních ohlasů na nakladatelskou práci, z druhé strany (kniha se musela obrátit vzhůru nohama) Ulčova čítanka normalizačního tisku Antinostalgicum s průběžným editorovým ironizujícím výkladem. Spis o Škvoreckých není vědecké dílo nebo biografie, podtitul „čtyřicet let zážitků a korespondence“ naznačuje, že má jít o osobní vzpomínky a privátní dokumenty. V úvodní kapitole je řeč o „aspoň 500 kusech vzájemné korespondence“, z nichž autor pro danou knihu vybírá „jen menší část a z nich jen pokud možno relevantní úryvky“, v úplnosti „jen občasnou výjimku“ (s. 7). Zhruba do tří čtvrtin knihy pak převažuje Ulčův průvodní text, v části zabírající poslední dvě desetiletí nabývají vrchu korespondenční úryvky.

Toho, v čem je Ulčův pohled nezastupitelný, přináší kniha bohužel poskrovnu. Cenná je korespondenční pasáž s příklady Škvoreckého přístupu k redigování Ulčových textů (s. 51–55), i když její součástí je rovněž autorova odpověď, z níž není jasné, zda Škvoreckého podněty a návrhy akceptoval a zapracoval, anebo zda redaktorovi jen vysvětlil, „jak to myslel“. Výmluvná je kapitola o založení Amerických přátel Sixty-Eight Publishers a informace o indolentním přístupu bohatých krajanů k možnosti podpořit exilové nakladatelství cestou daňových odpisů: nevýdělečnému podniku, pro nějž 500 dolarů představovalo podstatný obnos, nevěnovaly třeba milionářky-krajaneky Martina Navrátilová nebo Ivana Trumpová ani cent (s. 82).

Pozoruhodné detaily tu zaznívají v několika z citovaných dopisových úryvků. Ota Ulč

figuroval ve vztahu k torontskému nakladatelství jako jeden z externích lektorů (protože nakladatelství s nonprofitním statutem nemohlo své spolupracovníky platit, znamenalo takové lektorování především službu přátelům). Kromě jiného měl vliv třeba na to, že Sixty-Eight Publishers nevydalo rukopis Oty Rambouska Jenom ne strach (vyšel až v Praze v roce 1990 péčí Nezávislého tiskového střediska) nebo neidentifikované texty (zřejmě prózy Václava Baumana, publikované v Revolver Revue a knižně 1990 v nakladatelství Scéna), jež do New Yorku v prosinci 1988 propašoval z Prahy Jáchym Topol, kterého čs. úřady překvapivě pustily na konferenci pořádanou Amnesty International a Helsinským výborem. Příklady tu neuvádíme proto, abychom se pohoršovali, nebo naopak plesali nad redakční politikou Sixty-Eight Publishers, ale abychom podtrhli důvody, kterými Ulč svá nedoporučení podpírá: v prvním případě by publikace Rambouskova textu, vycházejícího z vyprávění Ctirada Mašína, zneužil komunistický režim, který by exilové nakladatelství s chutí označil za krvežíznivé, v druhém by se od Sixty-Eight Publishers pravděpodobně odvrátili abonenti, kteří podnik dosud podporovali ze zvyku či loyality a vydání nonkonformního rukopisu by pro ně bylo záminkou k vypovězení předplatného (na němž bylo nakladatelství závislé). Fakt „zvyknutí si“ na mimořádnou, nesamozřejmou věc jako by ostatně predikoval Škvoreckého dopis psaný o patnáct let dříve, po pouhých třech letech nakladatelského působení: „Mám trochu obavy, že lidi si už příliš zvykli na naši existenci, na to, že dostávají knihy, na jaké byli zvyklí z domova (tedy pokud jde o úroveň), a jejich objednávková pohotovost ochabuje. Prostě berou situaci for granted a neuvědomují si, že my jsme skutečně plně závislí na počtu objednávek“ (s. 63).

Z komunistické propagandy, doléhající do Toronta z Československa, si nakladatelství dělalo spíš legraci (byť zájem podivných návštěvníků vyvolal u Z. Škvorecké obavy o vlastní bezpečnost a vedl k následnému stěhování, s. 89–90), ale tlak krajanské obce, působící v každodenním provozu v podobě kuloárových řečí nebo anonymních telefonátů, doléhal na Škvorecké tíživě. Leccos bylo zřejmé už ze Samožerbuchu, ale oproti němu nejsou v Ulčově knize ubíjející doklady vyrovnávány takřka žádnými povznášejícími nebo aspoň afirmativními příklady. (Žádné nebyly? Neměl je autor k dispozici? Rozhodl se zdůrazňovat jen urážlivé ohlasy?) Z toho, co je v knize otištěno, vyplývá, jako by takové tíže čelila lépe Zdena než Josef („Nevíš o nějakém penězokazeckém doupěti?“, s. 57; „Jsem v depresi, ale to jen proto, že jsem se moc utahala. Ale jde to, kšefty se hejbaj, díky bohu. Tvoje kniha se prodává moc dobře, tak co“, s. 89), jakkoli ve skutečnosti to bylo asi obráceně.

I když Josef Škvorecký píše, že „ani já, ani Zdena neočekáváme žádné díky a chvály za to, co děláme. Děláme to dobrovolně, na vlastní riziko a v podstatě nás to těší“ (10. 4. 1981, s. 75), v dopisech – tedy těch, které přináší Ulčova kniha – mu za komentář stojí každá zmínka, která není ani díkem, ani chválou. Ulčovi píše v srpnu 1986 o recenzi Sylvie Richterové ve Svědectví na Hiršalovu Píseň mládí: „Blábolí tam, jak taková kniha by měla vyjít na pergamenovém papíře atd., a ne jako ‚sériový paperback, jak je produkují exilové nakladatelé‘. Tahle kráva ještě v životě nekoupila jednu naši knihu – prý nemá prachy. To ji omlouvá, ale když nemá prachy, jak si dovoluje chtít od exilových nakladatelů, aby tiskli knihy na pergamenu. Pak by ty knihy

nekoupil už nikdo, nejen Sylva Richterová, protože by byly cenově skutečně nedostupné“ (s. 148-149). Ve skutečnosti jde o nedorozumění: Richterová nepsala o exilové edici Hiršalovy prózy, nýbrž o vydání samizdatovém, u něhož přivítala souběh Hiršalova rafinovaného vzpomínkového „hypertextu“ a ručně – jak jinak u strojopisného samizdatu – vypraveného exempláře z Edice Petlice. „Vnější hmatatelná podoba knihy je důležitá, je součástí celkového významu, v tomto případě ještě daleko víc než obvykle. Zdá se skoro, že právě toto petlicové vydání je pro ni nejpříhodnější a nelákavé jsou vedle něho sériové paperbacky našich exilových nakladatelství; tato kniha by si zasloužila krásnou vazbu, pečlivou úpravu a ruční papír“ (č. 78 s redakční uzávěrkou 10. 6. 1986). Zmínka o exilových nakladatelstvích tedy není dehonestací obětavé práce, nýbrž nadsazeným příměrem, který jako součást superlativu nad Hiršalovým dílem má říkat: každý exemplář téhle knihy by měl být originálem. Kdyby byly poměry v roce 1986 normální, napsala by Richterová nad Hiršalovým strojopisem nejspíš něco na způsob: „...a nelákavé jsou vedle něho běžně tištěné knížky.“

Ani tento citát nemá demonstrovat, že se Škvorecký mýlil nebo přeháněl, ale lze z něj dobře – a možná lépe než z přehledových, často slavnostních pojednání – usuzovat na latentní napětí v exilové literární komunitě a dennodenní pracovní potíže. Epizoda měla dohru, již možná ozřejmuje právě zmiňovaný výrok ze Škvoreckého korespondence: v následujícím čísle Svědectví, s uzávěrkou 15. 11. 1986, vyšla čtyřřádková „recenze“ S. Richterové na vydání Hiršalovy prózy u Sixty-Eight Publishers (z dubna 1986): „S potěšením upozornujeme čtenáře, že Píseň mládí už existuje i v pěkné tiskové úpravě a z úzkého okruhu zasvěcených tedy vstupuje na naši – poněkud spleťitou – veřejnost.“ O tom však Ulč už žádný úryvek z korespondence nepřikládá.

Dvakrát se zato zmiňuje o Škvoreckého podivné „posedlosti“ po poznání Kerguelenových ostrovů, které Ulč nerozumí, neboť „je to končina zoufale nezajímavá, jak později zde v textu zdůvodním“ (s. 135, zdůvodnění skutečně na s. 169). Je téměř jisté, že Kergueleny zajímaly Škvoreckého z literárních důvodů. Na souostroví začíná děj Verneova románu Ledová sfinga (1897), který je jednak pokračováním, jednak interpretací Poeovy prózy Příběhy Arthura Gordona Pyma (1837), již autor Zbabělců miloval a mj. jí věnoval rozsáhlou studii. Kergueleny ale poutaly Škvoreckého nejen jako dějiště literární fikce, nýbrž i jako magické místo, kde je možné v životě začít znovu – jde jen o to, jak se „tam“ dostat. V tomto smyslu použil jméno souostroví jako znak-symbol v řadě svých textů, zejména v Příběhu inženýra lidských duší.

Ale to jsou už úvahy nad Škvoreckým, nikoli nad Ulčovým textem jako slovesným výkonem. Obávám se, že „důkladným pramenem o Škvoreckých“, jak stojí na zadních deskách Škvoreckých, jeho kniha není v žádném žánrovém ohledu. Na tak výjimečné přátelství a dlouholetou spolupráci přináší málo věcí, které by v pracích všech zúčastněných, zejména v desítkách rozhovorů, sebereflexí či v literatuře předmětu, už nebyly publikovány. Autor byl buď manželům příliš blízko (a pro psaní mu chyběl nutný odstup, který by neznamenal chlad, nýbrž rozvahu v tom, jaký tón, jakou stylizaci zaujmout), nebo knihu napsal a sestavil příliš brzy po Škvoreckého úmrtí (a dostatečně

nezvážil, o čem vlastně psát: vzpomínat na společné přátelství, glosovat nebo sumarizovat vývoj světové politiky posledních dekád /desítky stran v knize o Škvoreckých vůbec nepojednávají/, sestavit Škvoreckého pracovní životopis, sprádat další variantu autobiografie?), nebo mu v cestě stál jeho rabulistní temperament (nedovolující mu setrvat u líčení nebo vzpomínání, navazovat s dalším výkladem aspoň trochu logicky nebo přehledně, či neopakovat se). V tom všem mu chyběl redaktor (tiráž svazku v nezaměnitelně omyvatelném obalu také nikoho v této roli neuvádí), který by Otu Ulče uměl dovést ke kýženému tvaru, jenž by pak v literatuře o Škvoreckých byl jedinečný.

www.ipsl.cz